

rel, és iskolába járókkal rendelkező országokra szoktunk gondolni.

Berényi Eszter

FRANKOFON NYITOTTSÁG

Az 1998-ban alapított belga *Éducation et Sociétés* című folyóiratot a belga De Boeck Université kiadó jelenteti meg közösen a párizsi Nemzeti Oktatáskutató Intézettel (Institut National de Recherche P  dagogique, INRP). A belga kiadó a De Boeck csoport tagja, mely oktatási, orvosi és jogi témájú akadémiai-tudományos folyóirat- és kiadv  nykiadv  nyokkal foglalkozik, és fontos feladatának tartja a francia nyelvű tudományos élet ápolását: a zömmel angolsz  s irodalom franciára fordításának és a francia nyelvű publikálásának a támogatását. A kiadó az *  ducation et Sociétés* mellett két további oktatási folyóiratot jelentet meg, az általánosabb profilú *  ducations*-t, valamint a viszonylag   j *Politiques d'  ducation et de formation*-t, mely az oktatási rendszerek, politikák és módszerek összehasonlító elemzését t  zi ki célul.

Az *  ducation et Sociétés* interneten keresztül is elérhető: ugyan a kiadó honlapján a folyóirat néhány mondatos bemutatóján kívül az egyes számoknak csupán a tematikája vagy tartalomjegyzéke található, azonban 2001-t  l a cikkek francia és angol kivonata és teljes szövege a Cairn rendszeréből elérhető (www.cairn.info) – az utolsó három évfolyam t  rit  s ellenében. Az oldal hiányossága, hogy kumulált tartalomjegyzék nincs, keresője nem túlzottan hatékony, t  h  t inkább az egyes cikkek, számok célzott letöltésére szolgal.

A tekintélyes, kb. 200 oldal terjedelmű, 30 euróba kerülő számok borítója egységes, az első szám olajz  ldje után állandósul az elegánsabb királykék háttér, az ehhez jól illeszkedő fehér és narancssárga feliratokkal. M  rt  ktart  st sugall, hogy a borit  n a cím és alcím által szabadon hagyott alsó hasábot minden számban egy, az aktuális tematikába v  g  , középre rendezett (fény)k  p díszíti csupán. Az elegáns megjelenést a cím k  t-szeri, sz  vegkiemel   filc hatását imitáló, narancssárga aláhúzása teszi dinamikusabbá.

Jean-Louis Derouet bek  sz  nt  j  b  l megtudhatjuk, hogy a Francia Nyelvű Szociológusok Nemzetközi Egyesületének (Association Internationale des Sociologues de Langue Fran  aise, AISLF) szocializációval foglalkozó bizottsága által szervezett rendszeres találk  z  kon világossá vált a résztvevők számára, hogy létezik egy frankofon oktatásszociológiai mili  , mely azonban nem rendelkezik megfelelő intézményes keretekkel; vitái, tevékenysége a külvilág számára nem kellőképpen látható. A folyóirat ennek a k  rvonalazod   csoportnak a reprezentálására jött létre, b  r érdemes hangsúlyozni, hogy nem egy konkrét szervezet lapja. A tanulmányokon kívül helyet ad konferenciák, felhívások és könyvek hirdetésének is.

A folyóirat a *Revue Internationale de la sociologie de l'  ducation* alcímet viseli, azaz egyszerre két állitást tartalmaz: egyrészét oktat  sszociol  gi  t m  vel, m  sr  sz  t nemzetközi áttekintést nyújt. Mint az azonban az első fel  t  sn  l szemben tűnik, mindezt frankofon „szemüvegen” keresztül teszi: a közreműködők és a recenzált művek általában francia nyelv  ek. A folyóirat főszerkesztője, a már említett Derouet az INRP professzora. Mellette a 13 tagú szerkesztőbizottság nagy része is francia, őket k  t-két svájci és quebeci, egy belga és egy egyesült államokbeli szerkesztő egészíti ki. A lap Tudományos   s Stratégiai Bizottsága tagjainak többsége is frankofon, de itt már változatosabb a k  p (Bajomi Iván révén még magyar tagja is van). A tanulmányok kivonatait az *  ducation et Sociétés*   rdekes módon több nemzetközi nyelven is közli: angolul, n  metul, spanyolul, oroszul és arabul.

A folyóirat első számának bevezetőjében a főszerkesztő négy célt t  z ki a lap el  . Az első a nemzetközi fellépés igénye, azaz a lap kapcsolatot k  v  n teremteni a frankofon oktatásszociológia és a nemzetközi tudományos élet k  z  t. A lap szerkesztői összetételéből és szerkesztési koncepciójából azonban világossá válik, hogy elsősorban a frankofon eredmények bemutatása a hangsúlyos, a nemzetközi kutatások francia becsatornázása ehhez képest alig jellemző.

A lap másik célja a tudományos diskurzus moderálása, mederben tartása, ezzel az oktatásszociológia hatvanas évek óta tartó diverzifik  ci  j  b  l eredő problémájának kezelhetővé tétele. M  g ugyanis a hatvanas években az iskolai esélyegyenlőtlenségek fennmaradásának vizsgálata   lt a k  -

zép pontban, addig napjainkra mind a kérdések, mind a megközelítésmódok megsokszorozódtak, s az egykori vérrre menő viták helyett inkább a különböző irányzatok békés egymás mellett élése jellemző. E diverzifikált diskurzus mederben tartását úgy szolgálja a folyóirat, hogy csak tematikus számokat jelentet meg, valamint állandó rovatral „kényszeríti ki” az oktatásszociológia önreflexióját, saját története feltárását.

A harmadik cél a szakszociológia és általános szociológia kapcsolatának élenkítése, a szomszédos szakszociológiákkal (pl. politikai, család-, ifjúság-, város- vagy munkaszociológia) a „felségterületek” újrászabása, valamint a klasszikus rokon tudományokkal (filozófia, történelem, antropológia, demográfia, pszichológia, politikatudomány, jog, közgazdaságtan és didaktika) való intenzív eszmecsere. Ennek érdekében az eddig megjelent kötetek valóban számos oktatási témájú tanulmányt tartalmaznak a rokon tudományok szemszögéből.

Az utolsó cél az oktatásszociológia művelőinél szélesebb közönség, elsősorban a gyakorló oktatók, tanárok, illetve szakírók és oktatáspolitikusok felé való nyitás. A cikkek tartalma és az elemzések mélysége azonban jócskán túllép a felvilágosító, tudományos ismeretterjesztő jellegén.

Erős szerkesztői koncepciót mutat, hogy a rovatok az első szám óta állandóak. Tematikus folyóiratról lévén szó, a legterjedelmesebb rovat az adott témába vágó cikkek gyűjteménye, melyet a vendégszerkesztő bevezetője nyit meg. A tematikus rovat után a *Vitafórum* következik, azután a *Tükör*, mely az oktatásszociológia önreflexiójáról szóló cikkek tartalmazza, majd a *Rokon tudományok* rovat az oktatásról saját megközelítésben szóló tanulmányaival. Külön rovatot tartanak fenn a szerkesztők a nem frankofon nyelveterről érkező írásoknak, amelyek szintén általában a tematikához kapcsolódnak. A *Varia* rovat az előbbi struktúrába nem illeszthető tanulmányokat tartalmazza, a lapszámok pedig *Recenziókkal* zárulnak.

A lapszámok tartalmát vizsgálva azt láthatjuk, hogy az *Éducation et Sociétés* nyitottságot tükröz: a szerkesztők az oktatásszociológia tág értelmezését vallják, mely nem határolódik le az iskola szociológiájánál, hanem ide érti a fiatalok szocializációjának vizsgálatát, a család, a játék, a város és a munka világát. Ráadásul korosztály szerint sem szigorú a megszorítás, hisz a lap az idősebb

generációkat célzó alternatív tanulási formákkal, az élethosszig tartó tanulással is foglalkozik. A tárgy ilyen tág értelmezése mellett a folyóirat megközelítésmódjában sem mutatkozik ortodoxnak vagy zártnak: nyitott az általános szociológia és egyéb szakszociológiák felé, és programjában nem köti magát egyetlen szociológiai iskolához sem, igaz, az eddig megjelent számokat vizsgálva a kvalitatív megközelítések elsőprő többséget alkotnak, úgyhogy survey alapú cikkeket nem nagyon találunk.

Az alábbiakban *A pedagógiai szakmák új szabályozásai és átalakulásai* alcímet viselő hatodik szám (2002/2) tematikus anyagát mutatom be részletesebben. A felelős szerkesztő ez alkalommal a kanadai Claude Lessard, a Montreáli Egyetem professzora és az *Éducation et Sociétés* alapító szerkesztőbizottsági tagja. Bevezetőjét a tematikus rovatban négy cikk követi, majd ezt egészíti ki a *Más nyelvetterületek szociológiai* című rovat két „idegenjű” szerzőjének Latin-Amerikával, illetve Ausztráliával foglalkozó cikke. Végül pedig a recenziókon kívül a francia-amerikai szerzőpáros (Gilles Brougère és Joseph Tobin) összehasonlító tanulmánya szerepel a gyermekkori szexualitásról az óvodákban.

Lessard bevezetőjéből kiderül, hogy az oktatás új szabályozása alatt az általa neoliberalisnak nevezett oktatáspolitikát érti. Ennek főbb jellemzőit a következőkben jelöli meg: 1. a kínálat dominanciája helyett a kereslet dominanciája, 2. a folyamat bürokratikus kontrollja helyett a szakmai szempontok érvényesülése, 3. az erőforrásokhoz való széleskörű hozzáférés helyett a kvalitatív és kvantitatív mércékkel meghatározott eredménykényszer, 4. központi irányítás helyett a résztvevők felelősségére építő kerettantervek, melyeket helyben töltenek fel tartalommal, és végül 5. az oktatási szférára önmagára is jellemző egyfajta tanulási folyamat, a „tanuló szervezetek”, új praktikák kialakulása. A kötetben szereplő cikkek ennek a változásnak a hatásait, problémáit mutatják be, elsősorban a tanári foglalkozás átalakulása mint következmény szempontjából.

Branka Cattonar és Christian Maroy a belgiumi francia középiskolák szereplőinek, tanároknak, oktatási szakembereknek, hatóságoknak és szülői közösségeknek a tanári foglalkozással kapcsolatos retorikáját vizsgálja (*A tanítói mesterség változásának retorikája és az ISKOLA intézménye átalakításának stratégiája*). E szereplők 1995

és 1999 között megjelent publikációinak diskurzus-elemzése alapján a szerzők úgy látják, hogy a decentralizált, többségében nem állami, hanem főleg egyházi vagy magániskolákból álló rendszerben mind a működtetők, mind a fogyasztók részéről erős igény mutatkozik a változtatásra, azaz a tanári státusz újrafogalmazására. Ennek az igénynek fő mozgatói nem tipikus francia belga sajátosságok: fegyelmzési problémákkal küzdő tanárok, a korábbinál heterogénebb, demotiváltabb tanulók, a középiskola korábbi céljait megkérdőjelező szülők és társadalom. A vizsgált szövegek egyetértenek abban, hogy a tanítási tevékenységet végzők nagyobb önreflexiójára van szükség.

A nagyobb önreflexió iránti igény három dimenzióját mutatják ki a szerzők a felek írásaiiban. Egyfelől szükséges, hogy a tanárok folytonosan vizsgálják és értékeljék saját munkájuk eredményességét, ami nagyobb eséllyel segít elkerülni a régi receptek megkérdőjelezetlen használatát, és vezethet az adott szituációkra jobban adaptált megoldások kidolgozásához. A tanároknak a reflexió folyamatába a diákot is be kell vonniuk, azaz nem egyszerű ismeretátadásra kell törekedniük, hanem arra, hogy megtanítsák a tanulókat a saját képzsüket aktívan alakítani és a saját tudásuk létrehozásában felelősen részt venni. Végül pedig a felek úgy látják, hogy olyan tanárookra van szükség, akik képesek csapatban, szervezetben dolgozni, és képesek kollektíven helyileg megfogalmazni, majd megoldani a középiskolai problémákat. A tanári státusz ilyen irányú sikeres újrafogalmazásához azonban új kompetenciák megszerzésére van szükség.

Terri Seddon a nyolcvanas és kilencvenes években megkezdődött ausztrál oktatási reformot vizsgálja, melyre a szerző a globalizáció helyi szinten is megjelenő kihívásaira adott neoliberális válaszként tekint (*Az oktatás és az oktatói szakma neoliberális átalakítása: folyamatosság vagy változás?*). E reform lényege a versenyhelyzet megerősítése, ami az iskolai privatizációban és a piaci szerződéses viszonyok erőteljesebb megjelenésében ölt testet. A reformok eredményeképpen egyrészt az oktatási intézményen belüli piaci helyzet is erősödik, másrészt az oktatási intézmény is egyre inkább önfenntartó piaci helyzetbe kerül.

Seddon ausztrál szakiskolákban végzett interjú vizsgálatokat. A szerző úgy találta, hogy a változás igencsak mélyreható volt, a reformok hatá-

sait még a napi rutinban is sikerült kimutatnia. A reformokra adott tipikus válaszviselekedések alapján Seddon a tanárokat három csoportba sorolta. A „dinoszauruszok” jellemzően normatív cselekvők, vagyis a hagyományos oktatás értékeit képviselik, tipikusan idősebb nők, akik egyre inkább defenzívába szorulnak, s tőlük a rendszer igyekszik – például nyugdíjazásukkal – megszabadulni. Velük szemben állnak a racionális-egyéni cselekvők, a mind nagyobb számot képviselő „cowboyok”: jellemzően technikai tárgyakat oktató férfiak, akik üdvözlik a magánszféra működési elveinek bejutását az oktatásba. A harmadik típus egyfajta köztes eset, akik bár nyitottak az innovációra, őrzik hagyományos tanári elköteleződésüket is. Őket Seddon „potenciális építőknék” nevezi, mivel bennük látja a rendszer sikeres megreformálásának lehetőségét.

Az elmúlt évtizedek fontos fejleménye volt Franciaországban, hogy mind a kórházakban, mind az iskolákban az állami-bürokratikus modellt a menedzseriális vezetés váltotta fel. Lise Demailly és Olivier Dembinski cikkében az iskolai és kórházi munkakörök és szervezetek átalakítása tanulságainak elemzését kezdi meg, de bevallottan nem tudományos igénnyel, hanem az a céllal, hogy a heurisztikus összehasonlítással későbbi kutatásoknak adjanak ötleteket (Az iskola és kórház menedzseriális átszervezése). A szerzők szerint a két szféra összehasonlíthatóságának alapja a közel azonos, kiemelt történeti-társadalmi szerep és a közös rendeltetés, vagyis a mindenki számára egyformán elérhető, jó színvonalú szolgáltatás utópiájának megvalósítása.

Az összevetés során a szerzők számos hasonlóságot találtak: bürokrata vezetők helyett mindkét területen vállalkozó típusú vezetők kinevezése a jellemző, akik bátorítják az önfenntartó gazdálkodást, a projekt jellegű tevékenységeket, a partneri kapcsolatok kiépítését más szervezetekkel. Elkerülhetetlenné válik a szervezeti struktúra és a folyamatok racionalizálása, de az így elindított taylorizáció és az ideálisnak tekintett, bevonáson alapuló, résztvevő munkavégzés elvárásainak elmentmondásossága is tapasztalható.

A különbségek a szerzők szerint a szférák eltérő sajátosságaiból adódnak. A politikai közbeszédben ugyanis a gyerek és az oktatásba való befektetés értéként, míg az egészségügyi kiadások jellemzően túlzottként, így csökkentendőként jelennek meg. Ez oda vezet, hogy az eredményköz-

pontúság az iskolákban a bukás elleni harcot, a kórházakban a pazarlás megszüntetését jelenti. A szerzők úgy látják, a taylorizáció a kórházakban jobban kivitelezhető, az iskolákban a nagyobb dolgozói szolidaritásra lehet inkább építeni.

Martin Robitaille tanulmányában egy, a hatvanas években létrejött iskolatípust vizsgál Quebecben (*Az oktatók szakmai identitása a továbbképző intézményekben: egy harmincéves kísérlet*). Az intézménybe a középiskola elvégzése után kerülnek a tanulók, és két lehetőség közül választhatnak: két év alatt felkészülhetnek az egyetemre, vagy szakmát tanulhatnak három évig. Az 1994-es reformot az iskolák kettős profiljának nem kellőképpen összehangolt együttműködése tette szükségessé. A reform során az egyetemi előkészítő tagozat követelményrendszerét egységesítették, viszont a szakmai képzést decentralizálták, és az intézmények teljesítményének mérésére testületet állítottak fel.

Robitaille vizsgálatában a quebeci továbbképző intézményekről szóló 1970 és 1994 között megjelent tanulmányokat, jelentéseket, valamint négy iskola 63 tanárával készített saját interjúit használta fel. A reform eredményei messze nem bizonyultak pozitívnak, mert bár a két profil közötti interakció valóban növekedett, de az elméleti tárgyakat oktatók autonómiája lényegesen csökkent, és a szakmai képzések alakításának szabadságát sem tudták kihasználni az iskolák.

Három problémásnak minősülő Párizs környéki külvárosi iskola négyéves vizsgálatával Martine Kherroubi és Agnès van Zanten az intézményeken belüli tanári kooperációval kapcsolatos bevett és meglehetősen negatív vélekedéseket cáfolja meg (*Tanárok együttműködése a problémás körzetekben lévő intézményekben: kollegialitás, szerepek megosztása és beilleszkedés*). Elemzésükből kiderül, hogy az intézményekben uralkodó egalitárius miliő facilitálja a tanárok közötti kapcsolatteremtést és elősegíti a közös belső normaképzést. Ez növeli annak esélyét, hogy a tantestületben felbukkanó ellentétek informális úton sikeresen rendeződjenek.

Az iskolavezetők a kevésbé problémás iskolákkal összevetve markánsabb szerepet játszanak az iskola életében, mert ők „fordítják le” a kívülről jövő elvárásokat az iskola „nyelvére”. Fontos adaptációs feladatuk van a tanároknak is, akik a környezettel azonos, főleg munkás származásuk miatt képesek adekvát választ nyújtani

az iskola környezetéből fakadó problémákra. Az ő alkalmazkodásuk megfelel Seddon „potenciális építőinek” szerepével, akik két irányból érkező nyomás alatt alakítják ki az új nevelői identitásukat és szerepüket. A cikk másik konklúziója Cattonar és Mayor írásának végkövetkeztetésével cseng egybe: az új tanári szerepben azok sikeresek, akik nem kész „recepteket” alkalmaznak, hanem a kívülről jövő elvárásokat a helyi sajátosságok figyelembevételével fordítják le.

Az oktatás új szabályai és átalakuló szakmai című lapszám választ keres az új, egységesen neoliberalisnak nevezett oktatáspolitikának az oktatási intézményekre és a tanári szerepekre gyakorolt hatásáról. A szerzők végkövetkeztetése kísérletiesen egybecseng: a tágabb környezeti hatások (globalizáció) kiváltotta, felülről tervezett reform a helyi szintbe ütközve alkalmazkodást vagy ellenállást vált ki. Az adaptáció ott sikeres, ahol a kívülről jövő igényeket és recepteket nem megkérdőjelezetlenül veszik át, hanem a helyi sajátosságok figyelembevételével és a korábbi értékek megőrzésével lefordítják azokat a lokális közösség nyelvére. Ebben a fordításban kulcsszerepet játszanak azok a tanárok, akik a helyi közösségbe szervesen beágyazottak, de egyúttal nyitottak a tágabb környezetük változásai iránt.

Valószínűleg nem túlzás összevetni a fenti, frankofon oktatásszociológiai kutatásokból kirajzolódó tanári szerepfelfogást a saját szerepfelfogásával: globális változásokból adódó lokális problémákat megbeszélni és megoldani a szűkebb közösség berkein belül, saját nyelvünkön, de a világra nyitottan.

Balogh Anikó

PEDAGÓGIÁTÓL A NEVELÉSTUDOMÁNYIG

A tudományos életben a jelentősebb szaklapoknak bizonyos tekintetben fontosabb szerep jut, mint a könyveknek. Témaválasztásukkal kijelölhetik a szakágon belüli kutatások csapásirányát, viták kirobantásával, újraélesztésével, illetve azáltal, hogy bizonyos írásokat közölnek, másokat ezzel szemben elutasítanak, maguk is hozzájárulnak a diszciplína belső értékeléséhez, ami elen-